

ความยุติธรรมในกระบวนการทางอาญาในประเทศไทย

ประทีป ทับอัครานนท์*

บทนำ

นับแต่มนุษย์ปรับเปลี่ยนจากกลุ่มสังคมปฐมภูมิ (primary social group) มาสู่กลุ่มสังคมทุติยภูมิ (second social group) ทำให้สถานะของมนุษย์ถูกเปลี่ยนไปจากระบบครอบครัวที่มีปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก หลานญาติที่มีความสนิทชิดเชื้อในความสัมพันธ์ระหว่างกัน ไปเป็นระบบอยู่ร่วมกันที่มีชนชั้นซึ่งประกอบด้วย ชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง ความเป็นกันเอง ความสนิทสนมในความสัมพันธ์ลดลงไป มีความเคร่งครัดมากขึ้น มีการบังคับบัญชาเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น ผู้ปกครองใช้อำนาจปกครอง ใช้คำสั่งแทนการร้องขอ และมีการลงโทษ ใช้กำลังเมื่อมีการปฏิเสธหรือขัดใจ ซึ่งสังคมนี้อาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า สังคมการเมือง (political society) หรือรัฐ

ในรัฐนั้น ความสัมพันธ์ของแต่ละคนจะต้องบังคับกันด้วยกฎหมายที่ชัดเจนและแน่นอน เพราะว่าคนในรัฐไม่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ไม่มีความสัมพันธ์ทางเชื้อสายหรือเครือญาติ ดังนั้น จึงต้องมีวิธีการที่ทำให้คนเหล่านั้นอยู่ร่วมกันได้ และต้องมีความเป็นธรรม ความจำเป็นนี้บังคับให้รัฐหรือสังคมค้นหาความเป็นธรรมจากกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนแน่นอน เพื่อชี้ว่าผู้ใดผิดหรือถูก และบังคับบัญชาความผิดถูกนั้นอย่างเคร่งครัด กฎเกณฑ์ที่ชัดเจนแน่นอน และมีการบังคับโดยเคร่งครัดนี้เรียกว่า “กฎหมาย” (สมยศ เชื้อไทย, ๒๕๓๔, หน้า ๔๐)

กฎหมายมีการวิวัฒนาการมาจากแนวคิดแนวปฏิบัติตามจารีต ประเพณี ศาสนา ถิ่นที่ตนนับถือ ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งความเชื่อของสังคมจนถึงกฎหมายในปัจจุบันที่มีรูปแบบเป็น

*ผู้ทรงคุณวุฒิทางกฎหมาย

*ผู้ทรงคุณวุฒิทางกฎหมาย

สิ่งที่รัฐบัญญัติว่าผิดหรือถูก โดยแยกพิจารณาได้ดังนี้ (ปรีดี เกษมทรัพย์, ๒๕๓๑, หน้า ๓๐๐-๓๑๒)

๑. ยุคกฎหมายชาวบ้าน (Volksrecht)

กฎหมายในยุคนี้เป็นกฎเกณฑ์ความประพฤติที่ปรากฏออกมาในรูปของขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่มีการประพฤติสม่ำเสมอเป็นเวลานาน และสังคมยอมรับว่าการปฏิบัติเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เป็นกฎหมายที่ชาวบ้านรู้จักได้ด้วยตนเอง กฎหมายส่วนใหญ่จะสอดคล้องกับศีลธรรมของสังคมนั้น ๆ

๒. ยุคกฎหมายของนักกฎหมาย

กฎหมายในยุคนี้จะแยกออกจากศีลธรรมโดยเห็นว่ากฎหมายเป็นกฎเกณฑ์แบบหนึ่ง ที่แตกต่างไปจากศีลธรรมประเพณี ซึ่งหากมีผู้ประพฤติละเมิดต่อกฎหมาย สังคมอาจไม่พอใจในพฤติกรรมนั้น และจะร่วมกันลงโทษผู้นั้น ซึ่งการกระทำของสังคมเช่นนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องแก้แค้นส่วนตัวแต่เป็นการดำรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้เกิดกระบวนการยุติธรรมขึ้นมา ซึ่งแยกเป็นกระบวนการพิจารณาคดี โดยจะพิจารณาว่าการกระทำเช่นใดเป็นความผิดหรือถูกตามกฎหมาย และผู้ใดเป็นผู้ผิดต่อกฎหมาย อีกกระบวนการคือกระบวนการบังคับคดี โดยเมื่อชี้ว่าผู้ใดผิดแล้วจึงเกิดหน่วยงานหรือองค์กรหนึ่งขึ้นมาเพื่อรับผิดชอบ ในเรื่องนี้คืออำนาจตุลาการ

ในการดำเนินการพิจารณาและกระบวนการบังคับชุมชนนั้น จะต้องมียานาการปกครองเป็นฐานรองรับ ด้วยเหตุว่าอำนาจปกครองจะเป็นอำนาจสูงสุดในการบริหารจัดการสังคม อำนาจปกครองจะเป็นผู้พัฒนากระบวนการพิจารณาและกระบวนการบังคับคดีให้สลับซับซ้อนขึ้น เพื่อการดำรงความยุติธรรม ดังนั้นในยุคนี้จึงเกิดกฎเกณฑ์ขึ้นมาใหม่จำนวนมาก กฎเกณฑ์เหล่านี้เราเรียกว่า กฎเกณฑ์ที่นักกฎหมายกำหนด

นอกจากนักกฎหมายกำหนดกฎเกณฑ์เหล่านี้ขึ้นแล้ว นักกฎหมายได้สร้างเหตุผลต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการใช้ดุลยพินิจในการพิจารณาว่าผู้ใดผิดหรือถูก เพราะเหตุใด วิธีคิดหาเหตุผลทางนิติศาสตร์หรือนิติวิธีจึงเกิดขึ้น และแยกตัวออกจากกฎเกณฑ์ทางจารีตประเพณี ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ไม่ค่อยมีเหตุผลในการอธิบายในเชิงตรรกะได้ จนเกิดเป็นนิติศาสตร์ขึ้น

๓. ยุคกฎหมายเทคนิค (Technical Law)

เมื่อสังคมเจริญก้าวหน้ามากขึ้น เกิดนวัตกรรม สิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ขึ้นมาก ทำให้กฎเกณฑ์ทั้งทางนิติศาสตร์และทางศีลธรรมจารีตประเพณีไม่อาจนำมาใช้ในสังคมได้ จึงเกิดการกำหนดกฎเกณฑ์ใหม่ขึ้นเพื่อบังคับใช้กับสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น การกำหนดว่าผู้เสียหายเสพติดให้โทษเป็นการกระทำผิดตามกฎหมายพิเศษ โดยสังคมเกรงว่าหากบุคคลในสังคมเป็นผู้ติดยาเสพติดจำนวนมาก ก็จะทำให้สังคมอ่อนแอ กำลังผลิตขาดประสิทธิภาพ

สังคมก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้ การตรากฎหมาย
คุ้มครองผู้ไม่สูบบุหรี่ ทำให้ผู้สูบบุหรี่ในบาง
สถานที่เป็นผู้กระทำผิดกฎหมายทันที ทั้ง ๆ
ที่แต่เดิมสังคมไม่เห็นว่าการสูบบุหรี่เป็น
อาชญากรรมแต่เมื่อการแพทย์เจริญขึ้นทำให้
สังคมเป็นห่วงสุขภาพของบุคคลในสังคมมาก
ขึ้น หรือการที่รัฐกำหนดกฎหมายว่าด้วยการ
จราจรขึ้น ก็เพื่อให้ทุกคนที่ใช้ถนนได้รับความ
ปลอดภัยมากขึ้น โดยมีจำนวนผู้ใช้รถและ
ถนนมากขึ้นทุกปี ในขณะที่พื้นที่ถนนมีจำกัด
ดังนั้นรัฐจึงต้องตราเป็นกฎหมายขึ้น

กฎหมายเทคนิคนี้ไม่จำเป็นต้องมี
เหตุผลในทางศีลธรรม (moral reason) และ
เป็นเหตุผลทางเทคนิค (technical reason) จึง
มักเรียกกันว่า กฎหมายส่วนบัญญัติ หรือ
กฎหมายนิติบัญญัติ

ผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดกฎหมาย
เทคนิคนี้ จะต้องเป็นผู้มีอำนาจในบ้านเมือง
เช่น พระมหากษัตริย์ ผู้นำรัฐ ซึ่งเป็นผู้มี
อำนาจของรัฐ หรือผู้ใช้อำนาจอธิปไตยของรัฐ
(sovereign)

กฎหมายเทคนิคไม่จำเป็นต้องมีแนวคิด
ทางจารีตประเพณีและศีลธรรมรองรับ จึงไม่มี
ลักษณะบังคับทางธรรมชาติ ดังนั้นเพื่อให้
บุคคลเกิดความเกรงกลัวไม่กล้าละเมิดต่อ
กฎหมาย และในขณะเดียวกันรัฐต้องการให้
บุคคลมีความสำนึกในการเคารพกฎหมาย
เพื่อให้สังคมเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมทางกฎหมาย
(legal culture) รัฐจึงต้องกำหนดรูปแบบใน
การบังคับให้ทุกคนปฏิบัติและกำหนดวิธีการ

พิจารณาดีในกรณีมีผู้ละเมิดต่อกฎหมาย

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกฎหมายอาญา

กฎหมายอาญาซึ่งเป็นกฎหมายที่มี
บทบัญญัติลงโทษบุคคลในทางอาญา อาจเป็น
ทั้งกฎหมายชาวบ้าน กฎหมายของนักกฎหมาย
และกฎหมายเทคนิค โดยพิจารณาได้จาก
สาระสำคัญและเป้าหมายของกฎหมายนั้น ๆ

กฎหมายอาญาแบ่งออกเป็นสอง
ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

๑. กฎหมายอาญาที่เป็นความผิด ในตนเอง (Mala in Se)

เป็นกฎหมายอาญาที่พัฒนาตนเองมา
จากกฎหมายชาวบ้าน มีพื้นฐานมาจากแนว
ความเชื่อทางศาสนา ประเพณีนิยม ประกอบ
กับใช้เหตุผล ธรรมชาติของกฎหมายของนัก
กฎหมาย เป็นกฎหมายที่ประชาชนรู้โดยตนเอง
เช่น ความผิดฐานฆ่าผู้อื่น ฐานลักทรัพย์
ฐานฉ้อโกง เป็นต้น

๒. กฎหมายอาญาที่รัฐบัญญัติว่า เป็นความผิด (Mala Prohibita)

เป็นกฎหมายอาญาที่พัฒนาตนเองมา
จากกฎหมายเทคนิค โดยมีฐานความคิดของ
กฎหมายของนักกฎหมายที่เป็นเหตุผลในกฎหมาย
เทคนิค เช่น เดิมรัฐไม่เคยบัญญัติความผิด
ฐานทำลายป่าไม้ บุคคลใด ๆ สามารถตัดไม้
ในป่าไม้ได้อย่างเสรี ต่อมารัฐเกรงว่าป่าไม้
จะหมดไป จึงบัญญัติกฎหมายห้ามตัดไม้
ในป่าไม้โดยไม่ขออนุญาต กฎหมายในลักษณะ
นี้ ส่วนใหญ่รัฐจะให้การให้อนุญาตในรูปของ

ใบอนุญาตเป็นเครื่องมือควบคุมการละเมิดกฎหมาย เช่น การก่อสร้างอาคารต้องได้รับอนุญาต การค้าของเก่าก็ต้องได้รับอนุญาต ฯลฯ

ความมุ่งหมายในการบัญญัติกฎหมาย

เมื่อเห็นภาพรวมของกฎหมายแล้ว ทำให้คิดว่ากฎหมายที่บัญญัติเพื่อบังคับบุคคลต่าง ๆ นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อบังคับความยุติธรรมหรือไม่ หรือมีไว้เพื่อรักษาผู้มีอำนาจในรัฐเท่านั้น ในกรณีนี้แยกพิจารณาได้สองส่วนคือ

๑. มองในแง่รัฐ

รัฐผู้ตรากฎหมายบังคับใช้มีความต้องการให้สังคมดำรงอยู่ได้ เพื่อให้รัฐดำรงอยู่ได้ด้วย ดังนั้น คำว่า “ยุติธรรม” ในส่วนนี้ รัฐเพียงมองว่า ถ้าให้บุคคลใด ๆ ที่เท่าเทียมกันในแง่สถานะแล้ว นั่นคือความยุติธรรม รัฐมองในฐานะเป็นผู้ควบคุมสังคม ขณะเดียวกันรัฐในฐานะผู้ดูแลประชาชน จึงเกิดคำพูดว่า “ทุกคนจะเท่ากัน เมื่ออยู่ต่อหน้ากฎหมาย” รัฐจะไม่ปฏิบัติต่อประชาชนในลักษณะเลือกปฏิบัติ

๒. มองในแง่ประชาชน

ประชาชนมีความคาดหวังจากกฎหมายที่จะทำให้เขาอยู่ในสังคมอย่างผาสุก การที่รัฐบัญญัติกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายในลักษณะ Mala Prohibita ก็ตาม แต่ถ้าทุกคนต้องถือปฏิบัติเหมือนกัน และวัตถุประสงค์ของกฎหมายมุ่งให้ทุกคนสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุขแล้ว นั่นคือความ “ยุติธรรม”

กฎหมายกับความยุติธรรม

การที่รัฐจะตรากฎหมายใดเพื่อบังคับใช้แก่ประชาชน มีหลักหนึ่งที่ใช้กำกับรัฐมิให้ตรากฎหมายโดยอำเภอใจ คือหลักนิติธรรม (The Rule of Law)

อธิบายว่า นักปราชญ์ในยุคเดิมอธิบายคำว่า “ยุติธรรม” ในลักษณะคุณธรรม (virtue) ซึ่งเป็นเรื่องจริยธรรม (ethics) มากกว่าจะเป็นเรื่องของความถูกต้องตามทำนองคลองธรรมที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย (โสภณ รัตนกร, ๒๕๑๑, หน้า ๓๗๖-๓๘๒) เพลโตอธิบายว่าความยุติธรรมหมายถึงการทำความดี (Doing is justice) ความยุติธรรมจึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญกว่าคุณธรรมอื่นใด (Justice regulates other values) เพลโตเห็นว่า ความยุติธรรมมิใช่การให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่ใครตามที่เขาควรได้รับเท่านั้น หากแต่เป็นการทำความดีซึ่งคนทั่วไปสรรเสริญว่าดีด้วย อริสโตเติลกล่าวว่า ยุติธรรมย่อมเกิดขึ้นเมื่อความเท่ากันถูกทำให้ไม่ทัดเทียมกัน และเมื่อความไม่เท่ากันถูกทำให้กลายเป็นความทัดเทียมกัน (Injustice arises when equals are treated unequally, and also when unequals are treated equally) โดยเขาเน้นว่าความยุติธรรมเป็นเรื่องของการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม โดยถือหลักว่าสิ่งที่เหมือนกันควรได้รับการปฏิบัติเท่าเทียมกัน อันเป็นที่มาของความเข้าใจเรื่องความยุติธรรมในปัจจุบัน อริสโตเติลแยกความยุติธรรมออกเป็นสองประเภท คือ

๑. ความยุติธรรมในการแบ่งปัน
ปันส่วน (distributive justice) การให้เกียรติ
ยศ ความร่ำรวย ตำแหน่ง ชกศักดิ์หรือความ
ดีความชอบแก่ใครนั้น รัฐต้องคำนึงถึงความ
แตกต่างในแต่ละบุคคล ความยุติธรรมประเภทนี้
จึงเป็นความยุติธรรมแบบฐานานุรูปที่ต้องจัด
ให้ตามสัดส่วนของแต่ละคน

๒. ความยุติธรรมในการชดเชย
หรือทดแทน (corrective or remedial or
cumulative justice) อริสโตเติลอธิบายว่า
ในการให้ความยุติธรรมจะต้องคำนึงถึงความ
เสียหาย (damage) เป็นสำคัญ โดยถือหลัก
ว่าความเสียหายอยู่ที่ไหนต้องแก้ไขหรือเสียยา
ที่ตรงนั้น เช่น ผู้ใดทำละเมิดแก่ผู้อื่นเท่าใด
เขาต้องชดใช้ตามความเสียหายที่แท้จริง

ต่อมานักปราชญ์อธิบายคำว่า “ยุติธรรม”
ไปในทางวิธีอำนวยความสะดวก หรือจัดให้
ได้รับความยุติธรรม (procedural justice) ซึ่ง
เป็นเรื่องของวิธีการมากกว่าเนื้อหาของความ
ยุติธรรม (substantive justice) หรือความ
ยุติธรรมในฐานะที่เป็นคุณธรรม (วิชฌ
เครืองาม, ๒๕๓๕, หน้า ๑๕๕-๒๐๐) เช่น
กล่าวถึงตัวอย่างวิธีสร้างความยุติธรรม หลัก
ประกันสิทธิเสรีภาพของราษฎร (due process
of law) หลักนิติธรรม (the rule of law)
หลักสันนิษฐานความบริสุทธิ์ของบุคคลในทาง
อาญาและความสุจริตในทางแพ่ง (presumptive
of innocent and good faith) หลักการเสนอ
พยานหลักฐาน (fair opportunity to collect
and present evidence) สิทธิของจำเลยในการ

มีทนายความ (the right to counsel) การ
ซักค้านพยานและการเผชิญหน้ากับโจทก์
(the right to cross-examination and confron-
tation) เป็นต้น

ต่อมากล่าวว่าความยุติธรรมเริ่มเคลื่อนตัว
เข้าในวงการกฎหมาย โดยถือเป็นคุณธรรม
หรือกรรมดี และขณะเดียวกันต้องประสาท
หรือสร้างให้เกิดขึ้นโดยจัดระเบียบวิธีการต่างๆ
ให้ถูกต้อง สมควร เทียบตรง ยอมรับนับถือ
กันว่าดีงาม หรือผู้คนทั่วไปพอใจว่าควรจะ
ต้องเป็นเช่นนั้น ซึ่งเป็นทั้งเรื่องการพิจารณา
ความยุติธรรมในแง่คุณธรรม และในแง่
กระบวนการหรือวิธีการสร้างให้เกิดคุณธรรม
ดังกล่าว ลอร์ด เคนนิง นักกฎหมายชาวอังกฤษ
อธิบายว่า ความยุติธรรมได้แก่ เรื่องที่บุคคล
ในสังคม ซึ่งเป็นบุคคลที่มีเหตุผลและความ
รู้สึกผิดชอบเชื่อมั่นว่าเป็นเรื่องที่ชอบธรรม
จอห์น โรลส์ ศาสตราจารย์ชาวอเมริกันอธิบาย
ว่า ความยุติธรรมได้แก่เรื่องที่บุคคลที่มีเหตุผล
ถือว่าเป็นเรื่องที่ชอบธรรม ถ้าหากว่าบุคคล
เหล่านั้นต้องวินิจฉัยในเรื่องนั้น ทั้งนี้โดยที่
ตนเองไม่มีทางที่จะล่วงรู้เลยว่าตนเองจะมีส่วน
เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นอย่างไรบ้าง โดย ลอร์ด
เคนนิง ใช้คำว่า right minded และ right spirit
โดยโรลส์ ใช้คำว่า rational

ศาสตราจารย์จิตติ ดิงศภัทิย์ กล่าวว่า
“ยุติธรรม” ในที่นี้มุ่งหมายถึง justice ที่จริง
ก็หมายความว่าความเช่นเดียวกับ equity ซึ่งใช้สำหรับ
กฎหมายอังกฤษแผนหนึ่งที่ใช้แก่ความเคร่งครัด
ของ common law ในบางกรณี common law

ไม่เปิดโอกาสให้ทำได้

การดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย

โดยทั่วไป กฎหมายจะแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ

(๑) กฎหมายสารบัญญัติ เป็นกฎหมายที่กำหนดว่าพฤติกรรมใดเป็นความผิด สิ่งใดเป็นละเมิดต่อกฎหมาย เช่น ประมวลกฎหมายอาญา เป็นต้น

(๒) กฎหมายวิธีสบัญญัติ เป็นกฎหมายที่ว่าด้วยวิธีการพิจารณาคดี การพิพากษาคดี การบังคับคดี ซึ่งเป็นกฎหมายที่รองรับกฎหมายสารบัญญัติ โดยเป็นกฎหมายที่กำหนดกระบวนการทางอาญา เพื่อนำไปสู่การตัดสินว่าผู้ใดเป็นคนร้ายในคดี หรือจำเลยต้องรับผิด หรือไม่ เพียงใด และกำหนดองค์กร หน่วยงานรองรับในหน้าที่ที่ปรากฏในกฎหมายวิธีสบัญญัติ เช่น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เป็นต้น

ในการพิจารณาความทางอาญามีรูปแบบ ๓ แบบ (อารีย์ รุ่งพรทวีวัฒน์, ๒๕๒๗, หน้า ๗๗-๘๑) คือ

๑. ระบบไต่สวน (the inquisitorial system)

เป็นระบบที่ถือว่ารัฐเป็นผู้รับผิดชอบที่จะจัดการกับผู้กระทำผิด โดยรัฐต้องค้นหาพยานหลักฐาน และลงโทษผู้กระทำผิดในระบบนี้ หน้าที่สอบสวน ฟ้องร้อง และพิจารณาพิพากษาคดี ไม่ได้แยกออกจากผู้ไต่สวน ศาล

หรือผู้พิพากษาจะเป็นผู้ดำเนินการเอง ผู้ถูกไต่สวนจะเป็นเพียงวัตถุแห่งการซักฟอก (object) จึงเป็นเหตุให้เกิดการค้นหาความจริงจากตัวผู้ถูกไต่สวนโดยมีการทรมานร่างกาย

๒. ระบบกล่าวหา (the accusatorial system)

ระบบนี้เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาในระบบไต่สวน โดยแบ่งแยกหน้าที่สอบสวน ฟ้องร้อง และพิจารณาพิพากษาคดี โดยมีองค์กรแต่ละองค์กรที่แตกต่างกันเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ ฐานะของผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นประธานในคดี (prozesssubjekt or subject) โดยการให้สิทธิ เสรีภาพ แก่ผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยในอันที่จะแก้ข้อหาและต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่

แต่เดิมในระบบนี้ บุคคลหนึ่งจะนำเรื่องราวมาฟ้องร้องกล่าวหาว่าบุคคลอีกคนหนึ่งได้กระทำความผิดต่อผู้มีอำนาจในการรับฟ้องและในการพิจารณาว่าฝ่ายใดถูกต้อง ก็ใช้อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น มีการดำนํ้า ลุยไฟ พิสูจน์ความบริสุทธิ์ โดยมีความเชื่อว่าถ้าเขาบริสุทธิ์จริง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะต้องคุ้มครองเขา ต่อมา มีการค้นหาความจริงจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตามหลักวิทยาศาสตร์ และเป็นการนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ต่อผู้มีอำนาจ ดังนั้น การดำเนินคดีอาญาตามระบบนี้ จึงเป็นการนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์กันระหว่างคู่ความในคดี และเพื่อมิให้คู่ความฝ่ายใดเสียเปรียบ มีการกำหนดวิธีการสืบพยานโดยเคร่งครัด และศาลผู้ตัดสินคดีจะต้องตั้งตนเป็นกลาง และควบคุม

มิให้ทั้งสองฝ่ายละเมิดหลักเกณฑ์ที่วางไว้

๓. ระบบผสม (the mixed system)

ระบบนี้นำเอาระบบทั้งสองมาผสมกัน โดยฝรั่งเศสนำมาใช้หลังการปฏิวัติใหญ่ในปี ค.ศ. ๑๘๐๘

ประเทศไทยใช้ระบบกล่าวหาเป็นหลักในการปฏิบัติ และมีระบบไต่สวนเป็นระบบเสริมในกรณีที่ระบบกล่าวหาไม่อาจอำนวยความยุติธรรมได้

กระบวนการยุติธรรมทางอาญา (Criminal Justice Process)

รัฐจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบและดำเนินการในงานเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายให้สอดคล้องกับระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยและหลักนิติธรรม โดยกระบวนการดังกล่าวจะประกอบด้วยองค์การในระบบงานยุติธรรม คือ ตำรวจ อัยการ ศาล และราชทัณฑ์ ซึ่งแต่ละองค์กรจะรับผิดชอบในการกิจการบังคับใช้กฎหมายของตนโดยเฉพาะและมีอิสระจากกัน (ประธานวุฒนาภิรัชย์, ๒๕๒๐, หน้า ๑๔๗) โดยหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละองค์กร

ในกระบวนการยุติธรรม ดังนี้

๑. ตำรวจ รับผิดชอบในการป้องกัน

ความไม่เป็นระเบียบของสังคมและอาชญากรรม มีบทบาทโดยตรงต่อประชาชน ในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมจับกุมผู้กระทำความผิด พิสูจน์ รวบรวมพยานหลักฐาน ควบคุมความประพฤติของบุคคล ค้นหาบุคคล ทรัพย์สินที่สูญหาย บริการคุ้มครองเสรีภาพส่วนบุคคล งานของตำรวจมีลักษณะเป็น ๓ ส่วน คือ งานธุรการ งานปราบปราม และงานสอบสวน งานทั้งสามลักษณะมีความเกี่ยวพันกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาโดยงานปราบปรามจะเป็นการสืบสวนข้อเท็จจริงต่าง ๆ อันอาจเป็นเหตุให้เกิดอาชญากรรมได้ เช่น สืบทราบว่าจะมีการปล้นทรัพย์ หรือรวบรวมข้อมูลบุคคลได้ว่ามีใครคนแปลกหน้าเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านมากเกินไป น่าจะรวมตัวเพื่อก่อเหตุร้ายได้ ตำรวจมีอำนาจในการสืบสวนได้ทั่วราชอาณาจักร (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๑๗) โดยเมื่อมีบุคคลที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดได้ทำการร้องทุกข์^๒ หรือกล่าวโทษ^๓ ต่อพนักงานสอบสวน พนักงาน

^๒ การร้องทุกข์ หมายถึง การแสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐาน ซึ่งพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจได้ปฏิบัติไปตามอำนาจและหน้าที่ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และเพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด

^๓ คำร้องทุกข์ หมายถึง การที่ผู้เสียหายได้กล่าวหาต่อเจ้าหน้าที่ตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้ว่ามีผู้กระทำความผิด จะรู้ตัวผู้กระทำความผิดหรือไม่ก็ตาม ซึ่งกระทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้เสียหาย และการกล่าวหาเช่นนั้นได้ถือว่าโดยเจตนาจะให้ผู้กระทำความผิดได้รับโทษ

^๔ การกล่าวโทษ หมายถึง การที่บุคคลอื่นซึ่งไม่ได้ผู้เสียหายได้กล่าวหาต่อเจ้าหน้าที่ว่ามีบุคคลผู้ใดหรือไม่มีผู้ใดกระทำความผิดอย่างหนึ่งขึ้น

สอบสวนก็จะดำเนินการสอบสวน“ โดยรวบรวมพยานบุคคล พยานเอกสาร พยานวัตถุเพื่อพิจารณาว่าบุคคลนั้นเป็นผู้กระทำผิดหรือไม่ หากพนักงานสอบสวนเห็นว่าบุคคลนั้นเป็นผู้กระทำผิด ก็จะสรุปสำนวนสอบสวนพร้อมความเห็นให้แก่พนักงานอัยการ เพื่อพิจารณาสั่งฟ้องหรือสั่งไม่ฟ้องคดีต่อไป

๒. พนักงานอัยการ เป็นองค์กรของฝ่ายบริหารที่ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมและถ่วงดุลอำนาจของตำรวจในการสอบสวน โดยพนักงานอัยการจะทำหน้าที่กึ่งตุลาการ พนักงานอัยการจะพิจารณาสำนวนสอบสวนและสรุปสำนวนของพนักงานสอบสวน เพื่อใช้ดุลยพินิจว่าควรจะฟ้องบุคคลนั้นหรือไม่ เป็นการใช้ดุลยพินิจเพื่อวินิจฉัยว่าพยานหลักฐานนั้นเพียงพอในการดำเนินการฟ้องร้องหรือไม่ จึงทำให้งานของพนักงานอัยการอยู่กึ่งกลางระหว่างงานรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองกับงานรักษาความยุติธรรมและพนักงานอัยการมีความอิสระในการปฏิบัติงาน ตลอดจนหลักประกันในการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานสอบสวน

๓. ศาล รับผิดชอบในการรักษาและอำนวยความยุติธรรมเป็นผู้ควบคุมกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี เป็นผู้ประสานงานปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ในกระบวนการ

ฟ้องร้องและพิจารณาคดี เพื่อให้หลักประกันว่า การดำเนินคดีเป็นไปอย่างยุติธรรมและไม่ลำเอียงภายใต้กฎหมายในการพิสูจน์ความผิดและความบริสุทธิ์ของผู้ถูกกล่าวหาจะเป็นผู้ใช้ดุลยพินิจในการกำหนดโทษในคำพิพากษาเพื่อคุ้มครองสังคมและแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด

ศาลจะรับผิดชอบตั้งแต่พนักงานอัยการส่งตัวผู้ต้องหาพร้อมคำฟ้องเสนอต่อศาล เมื่อศาลรับฟ้องแล้ว ผู้ต้องหาจะเรียกว่า จำเลย จำเลยมีสิทธิต่าง ๆ ตามที่กฎหมายกำหนดไว้เพื่อให้โอกาสแก่จำเลยในการต่อสู้คดีอย่างเต็มที่ เช่น มีสิทธิในการหาทนายความเอง ซึ่งหากไม่มีเงินในการจ้างทนายความ ศาลก็จะจัดหาให้โดยไม่คิดเงินจากจำเลย จำเลยมีสิทธิในการเข้าฟังการพิจารณาคดีของตน จำเลยมีสิทธิให้การหรือปฏิเสธ จำเลยมีสิทธิในการร้องขอให้ศาลสั่งปล่อยชั่วคราวได้ (บางคนเรียกว่าประกันตัว) รวมทั้งจำเลยมีสิทธิในการตรวจดูพยานหลักฐานต่าง ๆ ที่ฝ่ายอัยการโจทก์จะนำเสนอต่อศาล และจำเลยสามารถนำพยานหลักฐานของตนเข้าสืบพยานหรือนำเสนอต่อศาลได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพื่อให้ศาลทราบข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในแง่ของโจทก์ผู้ฟ้องหรือในแง่ของจำเลยผู้ถูกฟ้อง เพื่อศาลจะได้ใช้ดุลยพินิจในการรับฟังว่า พยานของฝ่ายใดมีเหตุผลดีกว่ากัน ซึ่งหากศาลเห็นว่าพยานหลักฐานของ

* การสอบสวน หมายถึง การรวบรวมพยานหลักฐานและการดำเนินการทางกฎหมายตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งพนักงานสอบสวนได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับคดีกล่าวหา เพื่อที่จะได้ทราบข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานต่าง ๆ อันเกี่ยวกับความผิดที่ผู้ถูกกล่าวหา เพื่อที่จะวินิจฉัยว่าผู้ถูกกล่าวหา และพิสูจน์ให้เห็นความผิดหรือความบริสุทธิ์ของผู้ต้องหา

โจทก์ดีกว่า ก็จะพิพากษาลงโทษจำเลย แต่ขณะเดียวกันศาลเห็นว่าพยานหลักฐานของโจทก์ยังไม่อาจรับฟังเพื่อลงโทษจำเลยได้ ศาลก็จะพิพากษายกฟ้องโจทก์ และถ้าหากว่าศาลเห็นว่ายังมีเหตุอันควรสงสัยว่าจำเลยเป็นคนร้ายในคดีนี้หรือไม่ ศาลก็อาจยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลยและยกฟ้องโจทก์

ในระบบศาลไทย จะมีศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา ซึ่งแต่ละชั้นศาลจะมีการจัดอำนาจตามกฎหมาย ในกรณีที่ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาแล้ว โจทก์หรือจำเลยก็อาจอุทธรณ์คำพิพากษาศาลชั้นต้นได้ถ้าเขาไม่พอใจในคำพิพากษานั้น และเช่นเดียวกับคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ โดยคดีจะสิ้นสุดที่ศาลฎีกา ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงในคำพิพากษาได้อีก

๔. ราชทัณฑ์ เป็นหน่วยงานที่ควบคุมผู้กระทำความผิด ทั้งในลักษณะที่ศาลยังไม่มีคำพิพากษา และหลังจากศาลมีคำพิพากษาแล้ว กล่าวคือในกรณีที่จำเลยต้องขังอยู่ระหว่างการพิจารณาคดีของศาล หากจำเลยไม่ได้รับการปล่อยชั่วคราว จำเลยก็ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของกรมราชทัณฑ์และในกรณีที่ศาลมีคำพิพากษาแล้ว กรมราชทัณฑ์ต้องรับตัวบุคคลนั้นในฐานะนักโทษ เพื่อควบคุมตามจำนวนเวลาที่ปรากฏในคำพิพากษา โดยกรมราชทัณฑ์จะมีหลักสูตรกำหนดกิจกรรมให้แก่ นักโทษปฏิบัติในแต่ละวัน ไม่ว่าจะเป็นงานวิชาการ หรือเป็นงานปฏิบัติ เพื่อให้ นักโทษถูกกล่อมเกล่าเป็นคนดี เพื่อที่จะออกสู่สังคมและไม่ก่อปัญหาให้แก่สังคมอีกต่อไป

สิ่งหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ว่า สิ่งที่อยู่ปลายกระบวนการยุติธรรมทางอาญาคือ โทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิด อันเป็นเป้าหมายในการบัญญัติกฎหมายอาญา หรือกฎหมายพิเศษที่มีโทษทางอาญา อันเป็นการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในสังคมที่จะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและปลอดภัย

การลงโทษผู้กระทำความผิดทางอาญา

ในการลงโทษบุคคลนั้นมีแนวคิดแต่เดิมว่า ถ้าบุคคลหนึ่งกระทำความผิด ผู้เสียหายจากการกระทำความผิดนั้นสามารถแก้แค้นได้ ระบบนี้เรียกว่า “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” (lex talionis) โดยรัฐจะให้ผู้เสียหายเป็นผู้กระทำต่อจำเลยเอง แต่ต่อมาลักษณะนี้หมดไป รัฐเป็นผู้ดำเนินการลงโทษเอง

โทษทางอาญาของประเทศไทยมี ๕ สถานคือ

๑. ประหารชีวิต
๒. จำคุก
๓. กักขัง
๔. ปรับ
๕. ริบทรัพย์สิน

การลงโทษนี้ถือเป็นสภาพบังคับทางกฎหมายอาญา ซึ่งมีลักษณะดังนี้

๑. การลงโทษจะเน้นถึงความชั่วร้ายที่เกิดจากการกระทำความผิดและความเจ็บปวดที่จะเกิดจากการลงโทษ เพื่อให้ผู้กระทำความผิดเกิดความยับยั้งชั่งใจ

๒. การลงโทษมีสภาพบังคับ กล่าวคือ เมื่อได้มีการกำหนดโทษที่จะลงต่อผู้กระทำความผิดแล้ว รัฐจะต้องดำเนินการลงโทษผู้กระทำความผิดนั้นอย่างจริงจังและเด็ดขาด

๓. การลงโทษจะต้องกระทำโดยอำนาจของรัฐ และกระทำในนามของรัฐ

๔. การลงโทษจะต้องแสดงออกโดยคำพิพากษา โดยที่มีหลักกฎหมายอาญาที่ว่า การลงโทษต้องเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย (nulla poena sine lege : no punishment without law)

๕. การลงโทษจะต้องกระทำต่อผู้กระทำความผิดโดยตรง จะให้บุคคลอื่นมารับโทษแทนไม่ได้

๖. จำนวนและประเภทของโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิด จะต้องมีความสัมพันธ์กับความรุนแรงของการกระทำความผิดอาญา โดยพิจารณาถึงพฤติกรรมแห่งการกระทำความผิดอาญานั้นประกอบกัน เช่น ลักษณะของผู้กระทำความผิด และแรงจูงใจ เป็นต้น

รูปแบบของการลงโทษมี ๔ ประเภท คือ

(๑) การลงโทษที่เป็นผลเสียทางการเงินของผู้กระทำความผิด (financial loss)

(๒) การลงโทษโดยการทรมานทางกายต่อผู้กระทำความผิด (physical torture)

(๓) การลงโทษตัดออกจากหมู่คณะ (removal from the group) เช่น จำคุก และประหารชีวิต เป็นต้น

(๔) การลงโทษแบบประจานหรือลดฐานะสังคม (social degradation) ทำให้ผู้กระทำความผิดเกิดความละอาย ถูกดูหมิ่น เหยียดหยาม จำกัดสิทธิบางประการ เช่น ตัดสิทธิในการประกอบอาชีพ

การลงโทษผู้กระทำความผิดนี้ มีทฤษฎีการลงโทษเป็นฐานความคิดในการกำหนดรูปแบบการลงโทษ ดังนี้

๑. ทฤษฎีเด็ดขาด (Absolute Theory)

ถือว่าเหตุผลและวัตถุประสงค์ของการลงโทษอยู่ที่การตอบแทนแก้แค้น (retaliation and Retribution) โดยเห็นว่าผู้กระทำความผิดได้เลือกที่จะกระทำความผิดเอง ตามทฤษฎีเจตจำนง (Free Will Theory)^๕ ดังนั้น เขาต้องชดใช้ในการกระทำความผิดโดยการรับโทษ ต้องลงโทษเพื่อทดแทนความยุติธรรมที่สูญเสียไป อันเนื่องจากการกระทำความผิดให้กลับคืนมา

๒. ทฤษฎีสัมพัทธ์ (Relative Theory)

ทฤษฎีนี้มีได้พิจารณาถึงวัตถุประสงค์ของการลงโทษ ในแง่การกระทำความผิด แต่พิจารณาในแง่ของผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการลงโทษ การลงโทษต้องคำนึงถึงตัวผู้กระทำความผิด การลงโทษจึงตั้งบนความคิดพื้นฐานในการ

^๕ ทฤษฎีเจตจำนง (Free Will Theory) คือ ทฤษฎีที่วางไว้ทางแห่งความคิดหรือการกระทำใดๆ ของบุคคลหนึ่ง จะถูกมองการจากเจตจำนงของตนเอง โดยไม่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลภายนอกหรืออิทธิพลอื่นใดทั้งสิ้น

ป้องกัน (prevention) ยับยั้งหรือการข่มขู่ (deterrence) และการแก้ไขปรับปรุง (reformation) เพื่อให้สังคมพ้นจากผลร้ายของอาชญากรรม ซึ่งประกอบด้วย การป้องกันทั่วไป เป็นการป้องกันมิให้บุคคลอื่นกระทำความผิด เกิดความเกรงกลัวไม่กล้ากระทำความผิด เป็นการข่มขู่ผู้อื่นมิให้กระทำความผิด และการป้องกันเฉพาะบุคคลหรือป้องกันพิเศษ เป็นการทำให้เขาหมดโอกาสในการกระทำความผิด เช่น ประหารชีวิต และจำคุก เป็นต้น

๓. ทฤษฎีผสม (Vereinigungs Theory) เป็นการนำทฤษฎีทั้งสองมาผสมผสานกัน โดยนำวัตถุประสงค์ของการลงโทษมาซึ่งคว่าควรจะให้ลงโทษ เพื่อวัตถุประสงค์ของทฤษฎีใด ทฤษฎีผสมนี้นำความคิดที่ว่า จะต้องลงโทษให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการลงโทษของทฤษฎีต่าง ๆ โดยพิจารณาเฉลี่ยกันไปตามความเหมาะสมแห่งพฤติการณ์ เมื่อมีความผิดเกิดขึ้นแล้ว กระบวนการทางอาญาจะเริ่มต้นดังนี้

ผู้เสียหายจะเข้าร้องทุกข์ในคดีอาญา ต่อส่วนตัว ส่วนในคดีอาญาแผ่นดินนั้น กฎหมายมิได้กำหนดว่าต้องเป็นเฉพาะผู้เสียหายเท่านั้น จะเป็นบุคคลอื่น ๆ ก็ได้ โดยในกรณีที่เจ้าพนักงานตำรวจสงสัยว่าผู้หนึ่งผู้ใดกระทำความผิด กฎหมาย เจ้าพนักงานตำรวจก็จะทำการสืบสวน ค้นหาว่าผู้ใดเป็นผู้กระทำความผิด ซึ่งในขั้นตอนนี้อาจจะต้องมีการค้นเคหาสถานของผู้ต้องสงสัย เรียกพยานบุคคลเข้าสอบถาม ตลอดจนเข้าจับกุมผู้กระทำความผิด ซึ่งในการค้น การจับนั้น

กฎหมายกำหนดไว้เป็นหลักว่าจะกระทำมิได้ หากไม่มีหมายศาล

ในการจับ เจ้าพนักงานตำรวจผู้นั้น จะต้องดำเนินการดังนี้ แจ้งข้อกล่าวหาให้เขาทราบ ถ้าจับเพราะมีหมายจับต้องแสดงหมายจับ และต้องแจ้งว่า ผู้ถูกจับมีสิทธิที่จะไม่ให้การหรือให้การก็ได้ และด้อยค่าของเขาอาจใช้เป็นหลักฐานในการพิจารณาคดีได้ แจ้งว่าเขา มีสิทธิพบและปรึกษาทนายความ และอนุญาตให้เขาแจ้งญาติหรือผู้ที่เขาไว้วางใจให้ทราบถึงการจับกุมนั้น ซึ่งหลักในการแจ้งสิทธินี้ มีหลัก Mirada Rule ซึ่งหากเจ้าพนักงานตำรวจผู้นั้นไม่แจ้งสิทธิข้อนี้ จะทำให้การจับนั้นมิชอบ เจ้าพนักงานตำรวจผู้จับก็จะไม่สามารถจับได้ หากจับก็จะผิดฐานทำให้เสื่อมเสียเสรีภาพทันที และอาจมีผลต่อการสำนวนคดีในการฟ้องร้องอีกด้วย

พนักงานสอบสวนมีอำนาจทำการสอบสวนความผิดอาญา ซึ่งได้เกิดหรืออ้างหรือเชื่อว่าได้เกิดภายในเขตอำนาจของตน หรือผู้ต้องหาที่มีที่อยู่หรือถูกจับภายในเขตอำนาจของตนได้

เมื่อพนักงานสอบสวนทำการสอบสวนแล้ว ทราบว่าบุคคลใดเป็นผู้กระทำความผิด หรือต้องสงสัยว่าเป็นผู้กระทำความผิด ก็จะเรียกตัวมาสอบสวนบันทึกถ้อยคำ พร้อมกับเรียกพยานบุคคล พยานเอกสาร พยานวัตถุ มาประกอบในสำนวน หากบุคคลนั้นไม่มา พนักงานสอบสวนก็จะขอหมายจับจากศาล เพื่อทำการจับกุมบุคคลนั้น และหากบุคคล

นั้นซึ่งเรียกว่าผู้ต้องหาที่ถูกควบคุมตัว (ที่สถานีตำรวจ) หรือถูกขัง (ระหว่างการฝากขัง ผลัดฟ้อง) ก็สามารถขอลปล่อยชั่วคราวได้

ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นเด็กหรือเยาวชนที่ขณะกระทำความผิดมีอายุไม่เกิน ๑๘ ปี ก็จะได้รับ การควบคุมที่สถานพินิจเด็กและเยาวชน มิใช่เรือนจำ หรือสถานีตำรวจ

ในกรณีที่พนักงานสอบสวนควบคุมผู้ต้องหาไว้ที่สถานีตำรวจ กฎหมายกำหนดไว้มีกำหนด ๔๘ ชั่วโมง จะต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จและส่งพนักงานอัยการเพื่อมีคำสั่งฟ้องหรือไม่ฟ้อง แต่ถ้าไม่อาจดำเนินการได้ทัน ก็จะต้องนำตัวผู้ต้องหานั้นมาที่ศาลเพื่อขออำนาจจากศาลในการขัง (ที่เรือนจำ) ต่อได้อีก ๔๘ วัน หรือ ๘๔ วัน แล้วแต่ประเภทของคดี (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๘๗)

สิทธิของผู้ถูกจับหรือผู้ต้องหาที่ถูกควบคุม กฎหมายได้กำหนดไว้คือ มีการแจ้งหรือขอให้เจ้าพนักงานตำรวจแจ้งให้ญาติบุคคลที่เขาไว้ใจเพื่อให้ทราบว่าเขาถูกจับกุม และสถานที่เขาถูกควบคุม พบทนายความ เป็นการเฉพาะ ให้ทนายความหรือคนที่เขาไว้วางใจเข้าฟังในการสอบปากคำของเขา ได้รับการเยี่ยมตามสมควร ได้รับการรักษาพยาบาลตามสมควร ขณะเดียวกันก็สามารถร้องขอให้ปล่อยชั่วคราวได้

เมื่อพนักงานสอบสวนได้สรุปสำนวนสอบสวนพร้อมข้อเท็จจริงแล้ว ก็เสนอต่อพนักงานอัยการเพื่อสั่งฟ้องหรือสั่งไม่ฟ้องต่อไป

เมื่อพนักงานอัยการนำตัวผู้ต้องหาพร้อมสำนวนคำฟ้องฟ้องต่อศาล ถ้าศาลรับฟ้อง ศาลก็จะออกเลขคดีให้เป็นเลขคดีคำ เช่น คดีหมายเลขคำที่ ๑๑๑๑/๒๕๕๘ ในขณะนี้ผู้ต้องหาที่เรียกว่า จำเลย จำเลยมีสิทธิได้รับการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่องเป็นธรรม แต่งทนายความแก้ต่าง ปกษาทนายความเป็นการเฉพาะตัว ตรวจสอบสิ่งที่ เป็นพยานหลักฐานและคัดสำเนา ถ่ายรูปได้ ตรวจสอบ การพิจารณาของศาล ตรวจสอบคัดสำเนาคำให้การของตนในชั้นสอบสวน หรือเอกสารประกอบ คำให้การของตนได้

ในการพิจารณาคดีของศาล ศาลจะพิจารณาโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย โดยศาลจะอ่านและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟัง และถามว่าได้กระทำความผิดจริงหรือไม่ จะให้การต่อสู้ อย่างไรบ้าง คำให้การของจำเลยศาลจะจดไว้ ถ้าจำเลยไม่ยอมให้การ ศาลก็จะจดไว้เช่นกัน กรณีจำเลย หรือผู้เสียหายเป็นเด็ก หรือเยาวชน อายุไม่เกิน ๑๘ ปี ศาลมีห้องสืบพยานโดยเฉพาะ โดยมีให้มีการเผชิญหน้าจำเลยที่มีอายุมากกว่า ทั้งนี้เพื่อป้องกันการข่มขู่และมีนักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์อยู่ด้วย เพื่ออธิบายคำถามที่พนักงานอัยการโจทก์ ทนายความจำเลยถามเพื่อให้เด็กหรือเยาวชนนั้นเข้าใจในคำถาม การซักถามในศาลจะมีสามขั้นตอน คือ การซักถาม เป็นการถามระหว่างทนายความผู้นำพยานนั้นเข้าเบิกความ ซักค้าน เป็นการถามระหว่างทนายความฝ่ายตรงข้ามถามพยาน และซักตั้งเป็นการถามระหว่าง

ทนายความผู้นำพยานนั้นอีกครั้ง กฎหมายได้กำหนดวิธีการสืบพยานไว้ชัดเจน เมื่อคดีเสร็จการพิจารณาแล้ว ศาลจะมีคำพิพากษา หากศาลยกฟ้อง ก็หมายความว่าปล่อยตัวจำเลย แต่ถ้าศาลเห็นว่าจำเลยมีความผิด ก็พิพากษาลงโทษจำเลย ไม่ว่าประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับ ริบทรัพย์สิน กรมราชทัณฑ์ก็จะเข้ามา มีบทบาทต่อไป

กรมราชทัณฑ์มีเรือนจำไว้รองรับจำเลยที่ศาลพิพากษาให้ประหารชีวิต หรือจำคุก นักโทษเหล่านี้จะถูกบริหารจัดการตามหลักสูตรและกิจกรรมที่เรือนจำกำหนด

ปัญหาในการอำนวยความสะดวก ในกระบวนการทางอาญา

๑. ตำรวจ เป็นองค์กรของระบบควบคุมทางสังคม (social control system) ซึ่งรับผิดชอบเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมาย (law enforcement) ที่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด และมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอิทธิพลทางการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ทำให้เกิดปัญหาในการใช้วิจารณญาณหรือดุลยพินิจในการตัดสินใจ เช่น การเลือกใช้กฎหมาย การเลือกปฏิบัติต่อประชาชน จากรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน (พุทธศักราช ๒๕๕๐) และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่แก้ไขใหม่ พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้กำหนดรูปแบบวิธีการของการจับ คั่น ขังไว้ชัดเจน แต่ปัญหาหนึ่งที่ยังอยู่คือ การขอปล่อยชั่วคราว ในชั้นตำรวจ (ชั้นสอบสวน)

ตามกฎหมายพนักงานสอบสวนมีอำนาจควบคุมผู้ต้องสงสัย ๔๘ ชั่วโมง และพนักงานสอบสวนเท่านั้นที่มีอำนาจในการพิจารณาปล่อยชั่วคราวได้ การขอปล่อยชั่วคราวนี้สอดคล้องกับข้อ ๓๘ แห่งหลักการเพื่อการคุ้มครองบุคคลทุกคน ที่ถูกคุมขังหรือจำคุก (Body of Principles for The Protection of All Persons under Any form of Detention or Imprisonment) ที่มีการรับรองโดยที่ประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ มติ ๔๓/๑๗๓ ลงวันที่ ๙ ธันวาคม ๑๙๘๘ และรัฐธรรมนูญ มาตรา ๓๓ บัญญัติว่า “ก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้” ในการปล่อยชั่วคราวประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๑๐๖ ได้กำหนดไว้ว่า ถ้าผู้ต้องหาถูกควบคุมอยู่และยังมิได้ถูกฟ้องต่อศาล ให้ยื่นต่อพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการ แล้วแต่กรณี เสนออำนาจการพิจารณาอนุญาตให้ปล่อยชั่วคราวตกแก่พนักงานสอบสวน หรือพนักงานอัยการโดยลำพัง ถ้าผู้ขออนุญาตให้ปล่อยชั่วคราวไม่ได้รับอนุญาต ก็ไม่อาจอุทธรณ์ต่อศาลได้เพราะไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ กรณีเช่นนี้ถือเป็นการให้อำนาจแก่ฝ่ายบริหาร (พนักงานสอบสวนและพนักงานอัยการ) อย่างเต็มที่ โดยไม่มีอำนาจใดมาดุลและคั่นได้ (check and balance)

อนึ่ง ในการควบคุมตัวผู้ต้องหาไว้ที่สถานีตำรวจ ในอดีตมีข้อร้องเรียนเกี่ยวกับการล่วงละเมิดทางร่างกายและจิตใจ ทั้งนี้

ผู้กระทำหวังผลเพียงให้ผู้ถูกกล่าวหาได้รับสารภาพเท่านั้น ซึ่งจะสะดวกแก่พนักงานสอบสวนในการทำสำนวนสอบสวน หากงานของหน่วยราชการเป็นงานในลักษณะปกปิด ไม่เปิดเผยต่อสาธารณชน การกระทำละเมิดหรือการกระทำโดยมิชอบด้วยกฎหมายย่อมเกิดขึ้นได้ การเรียกผู้ต้องหามาให้ปากคำในเวลา ๒ นาฬิกา การสอบสวนทั้งวันทั้งคืน การทำร้ายร่างกายผู้ต้องหาเพื่อให้รับสารภาพ การกระทำนี้เป็นการขัดต่อสิทธิมนุษยชนและหลักกฎหมายอย่างรุนแรง ดังนี้ เมื่อมีกฎหมายที่แก้ไขใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ที่กำหนดไว้ว่า ในการสอบสวนต้องมีทนายความ หรือบุคคลที่เขาไว้วางใจอยู่ทุกครั้ง ย่อมเป็นการปรับเปลี่ยนที่ทำให้การการสอบสวนเปิดเผยมากขึ้น

๒. พนักงานอัยการ ซึ่งหมายถึงเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ฟ้องผู้ต้องหาต่อศาล และเป็นไปตามพระราชบัญญัติอัยการ พ.ศ. ๒๕๒๑ พนักงานอัยการเป็นช่วงรอยต่อระหว่างฝ่ายบริหาร (ตำรวจ) กับฝ่ายตุลาการ (ศาล) ดังนั้น การกระทำของพนักงานอัยการจึงเป็นกึ่งตุลาการและกึ่งบริหาร พนักงานอัยการมีอำนาจพิจารณาสำนวนคดีที่ส่งมาจากพนักงานสอบสวนว่าคดีมีมูลความผิดและมีหลักฐานพอที่จะฟ้องร้องได้หรือไม่ ถ้ามีมูลและหลักฐานเพียงพอ พนักงานอัยการก็มีคำสั่งฟ้อง ถ้าไม่มี ก็มีคำสั่งไม่ฟ้อง โดยในประเทศไทยถือหลักการดำเนินคดีโดยรัฐ (public prosecution) พนักงานอัยการจึงมีหน้าที่ในการดำเนินคดี

อาญาใด ๆ (เว้นแต่มีบางกรณีที่รัฐยอมให้เอกชนฟ้องร้องคดีอาญากันเองได้ ซึ่งหลักนี้คือการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชน (popular prosecution) กล่าวคือ ให้สิทธิประชาชนผู้เสียหายเป็นผู้ฟ้องร้องต่อศาลเอง โดยกรณีนี้มีวิธีการดำเนินการแยกต่างออกไป) พนักงานอัยการมีหน้าที่ค้นหาพยานหลักฐานใด ๆ ที่จะพิสูจน์ความผิดของจำเลย ทำให้ศาลเชื่อว่าจำเลยเป็นคนร้ายในคดี หรือการกระทำของจำเลยเป็นความผิดอันจะทำให้มีการลงโทษต่อไป

ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ การค้นหาพยานบุคคล พยานบุคคลมักจะไม่ไปศาลด้วยเหตุว่าแนวความเชื่อของประชาชนส่วนใหญ่ที่ไม่ยอมเป็นพยานในศาล โดยเชื่อว่าจะนำความยุ่งยากมาให้ในภายหลัง ทั้งด้านความปลอดภัย ด้านความสัมพันธ์ระหว่างตนกับชุมชน ยิ่งจำเลยเป็นบุคคลที่มีอิทธิพล หรือมีชื่อเสียงพยานต้องรับผิดชอบในคำพูดของตนที่ได้เบิกความภายใต้คำสาบาน ดังนั้นคดีหลายคดีที่ศาลต้องพิพากษายกฟ้อง ไม่ใช่เพราะจำเลยไม่ใช่ผู้กระทำผิด แต่เป็นเพราะพนักงานอัยการไม่สามารถหาพยานหลักฐานเพื่อยืนยันความผิดของจำเลยได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดายต่อการรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายที่ผดุงไว้เพื่อคุณธรรมของกฎหมาย จึงต้องสร้างความเชื่อว่า เป็นหน้าที่ของประชาชนที่ต้องผดุงความยุติธรรม การเป็นพยานเป็นหน้าที่ของทุกคน

ในปัจจุบัน กฎหมายได้กำหนดให้พนักงานอัยการเข้าร่วมการสอบสวนของพนักงานสอบสวนมากขึ้น จึงทำให้พนักงานอัยการที่ทำหน้าที่เป็นทนายความแผ่นดินได้ทราบข้อเท็จจริงแต่เริ่มแรก และร่วมกับพนักงานสอบสวนในการค้นหาพยานหลักฐานเพื่อนำมาพิสูจน์พยานในศาลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓. ศาล โดยกฎหมายรัฐธรรมนูญได้กำหนดความอิสระของผู้พิพากษาในการพิจารณาบรรดคดีไว้อย่างชัดเจน ทำให้เป็นที่มั่นใจแก่ประชาชนทั่วไปว่า ในการพิจารณาพิพากษาคดีไม่มีอำนาจใดเข้าแทรกแซงการใช้ดุลยพินิจ การซึ่งนำพยานหลักฐานอันจะนำไปสู่การพิจารณาพิพากษา ศาลมีกฎหมายกำกับในการปฏิบัติงานคือ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๓

ในประเทศไทย ใช้การพิจารณาคดีแบบผสมระหว่างการใช้ดุลยพินิจกับระบบกล่าวหา จึงทำให้ผู้พิพากษามีอำนาจในการค้นหาพยานหลักฐานเพื่อสนับสนุนการพิจารณาคดีได้

แต่บางคดีที่ได้รับการพิจารณาคดีล่าช้าเนิ่นนาน เป็นข้อขัดข้องอีกประการหนึ่งของศาล โดยภานิตโรมันกล่าวว่า “การให้ความยุติธรรมที่ล่าช้า คือ การปฏิเสธความยุติธรรม (Justice delayed, Justice denied)”

ส่วนการพิจารณาคำร้องขอปล่อยชั่วคราวในคดีนั้น มีกฎหมายบัญญัติว่า หากศาลชั้นต้นไม่อนุญาตให้ปล่อยชั่วคราว ศาล

อุทธรณ์ก็มีอำนาจพิจารณาส่งต่อไปได้

๔. กรมราชทัณฑ์ ตั้งโดยพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. ๒๔๗๙ มีความมุ่งหมายในการป้องกันสังคม ควบคุมผู้ต้องหามีให้หลบหนีและแก้ไขผู้ต้องโทษให้ประพฤติตนเป็นคนดี ไม่เป็นภัยต่อสังคมและให้การศึกษาอบรมวิชาชีพผู้ต้องโทษ คุ้มครองสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขัง นักโทษ เพื่อมุ่งประโยชน์ปรุ้งแต่งจิตใจ และเปลี่ยนทัศนคติของผู้ต้องขังนักโทษให้กลับตนเป็นพลเมืองดี ดังนั้น กรมราชทัณฑ์จึงต้องกำหนดรูปแบบการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง นักโทษ แต่ละรายต่างกัน (individual of treatment) ทั้งนี้เป็นไปตามหลักการพื้นฐานว่าด้วยการปฏิบัติต่อนักโทษ (Basic Principles for the Treatment of Prisoners) ที่สหประชาชาติได้ประกาศและรับรองโดยที่ประชุมสมัชชาใหญ่ มติ ๔๕/๑๑ เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๑๙๙๐

ปัญหาที่ประสบบ่อยครั้งในกระบวนการยุติธรรมของกรมราชทัณฑ์คือการเลือกปฏิบัติต่อนักโทษ การลงโทษทางวินัยที่เกินกว่าควรลงโทษ ความปลอดภัยในเรือนจำ ตลอดจนความแออัดคับแคบของเรือนจำ

ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

เนื่องจากประชาชนอยู่ในฐานะผู้ถูกปฏิบัติโดยตลอดมา จึงต้องคงดำรงความเท่าเทียม เสมอภาคกันระหว่างประชาชน และบุคคลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ต้อง

สุจริตและเที่ยงธรรม

ปัญหาอันเกิดจากการปฏิบัติงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ก่อให้ประชาชนเกิดความไม่ไว้วางใจกระบวนการ และหันไปพึ่งหน่วยงานอื่น หรือองค์กรอื่น เช่น ประชาชนที่เข้าแจ้งความร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวน เมื่อเรื่องของเขาไม่คืบหน้า เขาก็หันไปพึ่งสื่อมวลชน หรือผู้มีอิทธิพล ไม่ว่าจะเป็นบุคคลในตำแหน่งหน้าที่ราชการ หรือผู้ที่มีอิทธิพลตามธรรมชาติ แต่ถ้าเขามั่นใจในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาแล้วก็ไม่จำเป็นต้องพึ่งหน่วยงาน องค์กรเหล่านั้นซึ่งทั้ง ๆ ที่หน่วยงาน หรือองค์กรนั้นไม่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายด้วยซ้ำไป ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาจำเป็นต้องส่งเสริมให้มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารมากขึ้น โดยเฉพาะข้อมูลที่เขาต้องการทราบและเป็นเรื่องของเขาเอง

การที่ฝ่ายบริหารไม่สนใจ ติดตามความเดือดร้อน ในคำร้องทุกข์ของประชาชน หรือฝ่าย ตุลาการที่เพิกเฉยต่อความล่าช้าในกระบวนการยุติธรรม การยอมให้มีการเลื่อนคดีโดยง่าย การจัดการคดีในลักษณะการพิจารณาคดีต่อเนื่องที่ต้องใช้เวลานาน ๆ ก็จะ

ทำให้ประชาชนได้รับข้อขัดข้องในกระบวนการยุติธรรมเช่นกัน ลักษณะเช่นนี้ประชาชนจะเสื่อมศรัทธาในกระบวนการยุติธรรม และเขาจะหันไปหากลุ่มบุคคล หน่วยงานอื่นเพื่อขจัดความเดือดร้อนของเขา เช่นการเข้าหาผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นในการจัดการแก้ไขปัญหานี้ซึ่งมักจะได้ผลโดยเร็ว เรื่องนี้ประเทศไทยเคยมีตัวอย่างแล้ว ในครั้งยุค พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๑ ประชาชนเข้าแจ้งความร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวน แต่ไม่คืบหน้า เขาจึงไปบอกฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลซึ่งเขาสามารถจัดการได้ภายในสามวัน จึงเป็นเงื่อนไขที่ประชาชนเข้าร่วมกับฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลมากขึ้นในยุคนั้น

ผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

การที่ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการไม่ริบอำนาจความยุติธรรมให้แก่ประชาชน จะเป็นการเปิดทางเลือกแก่ประชาชนในการไว้วางใจองค์กรนอกกระบวนการยุติธรรมทางอาญา จึงทำให้คิดไปว่า เป็นการส่งเสริมให้องค์กรเหล่านั้นเติบโตขึ้นโดยผู้กระทำความผิดไม่ถึงหรือไม่โดยองค์กรเหล่านั้นไม่ใช่ความประสงค์ของกฎหมายในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาแต่อย่างใด

รายการอ้างอิง

ปรีดี เกษมทรัพย์. (๒๕๓๑). นิติปรัชญา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
สมยศ เชื้อไทย. (๒๕๓๔). ความรู้กฎหมายทั่วไป (พิมพ์ครั้งที่ ๖). กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

บทความทางกฎหมาย

ประธาน วัฒนาวณิชย์. (๒๕๒๐). ระบบความยุติธรรมทางอาญา: แนวความคิดเกี่ยวกับการควบคุม
อาชญากรรมและกระบวนการนิติศาสตร์. วารสารนิติศาสตร์, ๕(๒), ๑๔๒-๑๖๑.

วิษณุ เครืองาม. (๒๕๓๕). รายงานการวิจัยเรื่องแนวพระราชดำริทางกฎหมายในพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว. บทบัญญัติ, ๕๒(๒), ๑๓๓-๒๓๕.

โสภณ รัตนกร. (๒๕๑๑). ความยุติธรรม. บทบัญญัติ, ๒๕(๒), ๓๓๕-๓๔๔.

วิทยานิพนธ์

อารีย์ รุ่งพรทวิวัฒน์. (๒๕๒๗). การบังคับใช้กฎหมายอาญาโดยกระบวนการยุติธรรมในประเทศไทย.

วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กฎหมาย

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๘๖

